

1 MANASTIRINE, konzervatorski zahvati — tlocrt

FRANKO OREB

Konzervatorsko zaštitni radovi na Manastirinama i kultnom centru u Solinu

Uvod

Konzervatorsko zaštitni radovi, koje je poduzeo Zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu u toku 1968. godine na *Manastirinama* i *kultnom centru u Solinu*, sredstvima Republičkog fonda za unapređivanje kulturnih djelatnosti i sudjelovanjem Općinskog fonda za kulturu, temelje se na elaboratima koje su izradili stručnjaci Arheološkog muzeja u Splitu¹ i Urbanističkog zavoda Dalmacije,² kao i na zaključcima zajedničke komisije sastavljene od predstavnika Arheološkog muzeja i Zavoda za zaštitu spomenika.³

¹ B. Gabričević, *Opći stavovi zaštite*, Split 1968 (elaborat) N. Cambi, *Manastirine*, Split 1968 (elaborat).

² T. Marasović, *Starokršćanski kulturni centar antičke Salone I i II dio*, Split, januar 1965 (elaborat).

³ Komisiju su sačinjavali: B. Gabričević, Ž. Rapanić i N. Cambi iz Arheološkog muzeja, te S. Vučenović i F. Oreb iz Zavoda za zaštitu spomenika.

Dana 10. srpnja 1968. godine, komisija je obišla spomenute lokalitete, te na samom mjestu utvrđivala mjesta i načine konzervatorskih zahvata, koje je u plan unosila K. Jelaska, arh. tehničar Zavoda.

Radovi su imali više zaštitni karakter. Imalo se u prvom redu na umu stupanj ugroženosti i mogućnosti daljeg urušavanja i osipanja zidova na pojedinim mjestima spomenutih arheoloških sklopova i čine samo jedan neznatan dio od predviđenih programa vrednovanja i uređivanja spomenutih arheoloških sklopova, koji su predočeni u elaboratima.

Radovima na kultnom centru obuhvaćeni su samo neki objekti: *kristionica* i *narteks*, koji je zajednički za *Baziliku urbanu* i *Križnu baziliku*.⁴

Manastirine

Uz Kapljuč i Marusinac, *Manastirine* su treća važna karika u nizu salonitanskih grobišno-baziličnih kompleksa. Sa znanstvenog gledišta on je najzanimljivija i najvrednija spomenička cjelina u pogledu proučavanja života starokršćanskih općina, pružajući nam dragocjene podatke o sakralnoj i grobnoj arhitekturi, liturgiji, kultu mučenika itd.

⁴ Radovima je rukovodio F. Oreb, dok je arhitektonsku dokumentaciju izrađivala K. Jelaska, arh. tehn. Zavoda.

2 MANASTIRINE, radovi na obnovi lezena na južnom zidu bazilike

Kompleks na *Manastirinama*, koji se sastoji od poganskog i starokršćanskog groblja, dvanaest većih memorija, trobrodne bazilike s nartekсом i tiješka za vino, nalazi se udaljen od okoli stotinu i pedeset metara sjeverno od tzv. *Porta Suburbia III* u sjevernim gradskim bedemima.

Zahvaljujući činjenici, što se u neposrednoj blizini nalazi kuća čuvara solinskih spomenika, ovaj kompleks nije doživio sudbinu bezobzirnog uništavanja, kao što je to bilo s ostalim lokalitetima. No unatoč činjenici da su se na njemu obavljali manji konzervatorski zahvati, ipak je današnje stanje na kompleksu zahtijevalo određene konzervatorske intervencije (sl. 1).

Ne ulazeći u opis historijata istraživanja, analizu i prikaz spomeničkih objekata, o čemu postoji opsežna literatura,⁵ u ovom napisu ću samo navesti izvršene zahvate.

⁵ O istraživanjima su izvještavali: F. Carrara, Glavinić, a naročito Bulić s kojim započinje novi zamah istraživanja na ovom lokalitetu, o čemu je on sukcesivno izvještavao u časopisu »*Bulletino di Archeologia e storia Dalmata*« koncem prošlog i početkom ovog stoljeća.

Južni perimetralni zid bazilike

U usporedbi sa očuvanošću vanjskih zidova bazilike, čija visina sačuvanog dijela ne prelazi visinu od jedan m, njezin južni zid je najbolje sačuvan, mjestimično i do visine od oko četiri m. Gornja površina zida je mjestimično stabilizirana i to u dužini od oko osam m i širini od 0,72 m. Također je i s njegove unutarnje strane izvršena stabilizacija, i to na jugozapadnom dijelu u dužini od 11,26 m, plombiranjem i rebukanjem u visini od oko dva m.

Lezene, koje se nalaze na južnom zidu bazilike, također su obnovljene⁶ (sl. 2).

- 1a) bila je potpuno srušena i obnovljena je u cijelosti u visini od oko 3,60 m i širini 0,70 × 0,40 m. Kamen za obnovu lezena, kao i ostalih dijelova zidova, uziman je iz susjednih gomila, vodeći pri tome računa da se svi rekonstruirani dijelovi zidaju manjim priklesanim kamenim blokovima, a prema sačuvanim ostacima, dok je jezgra zida ispunjena dodatkom lomljena kamena u produžnom mortu.
- 1b) bila je djelomično sačuvana, te je obnovljen njezin gornji dio u visini od 1,75 m i širini 0,70 × 0,40 m.
- 1c) također je sačuvana djelomično. Gornji dio u visini od 1,35 m i širini 0,70 m × 0,40 m je obnovljen.
- 1d) djelomično je sačuvana. Obnovljen je njezin gornji dio u visini od 2 m i širini 0,70 × 0,40 m.
- 1e) dobro je sačuvana, osim što je valjalo na pojedinim mjestima učvrstiti po koji kamen, što je učinjeno na samom mjestu u toku radova.
- 1f) sačuvana je djelomično. Obnovljen je njezin gornji dio u visini od 1,10 m i širini 0,95 × 0,40 m.

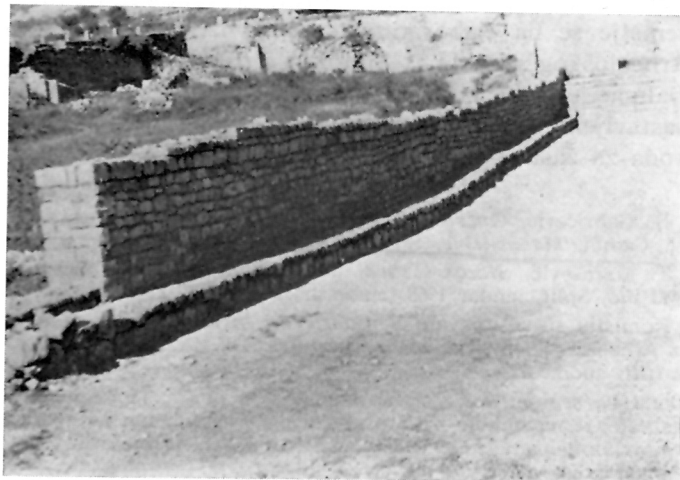
Cjelovitu radnju o istraživanjima čine Jelićeve publikacije: »*Das Coemeterium von Manastirine*« u *Römische Quartalschrift* V 1891. i »*Descrizione somaria de Cemetero di Manastirine*« u *Bull. di Arch.*, kao i publikacija R. Egger: *Forschungen in Salona II*, Wien 1926.

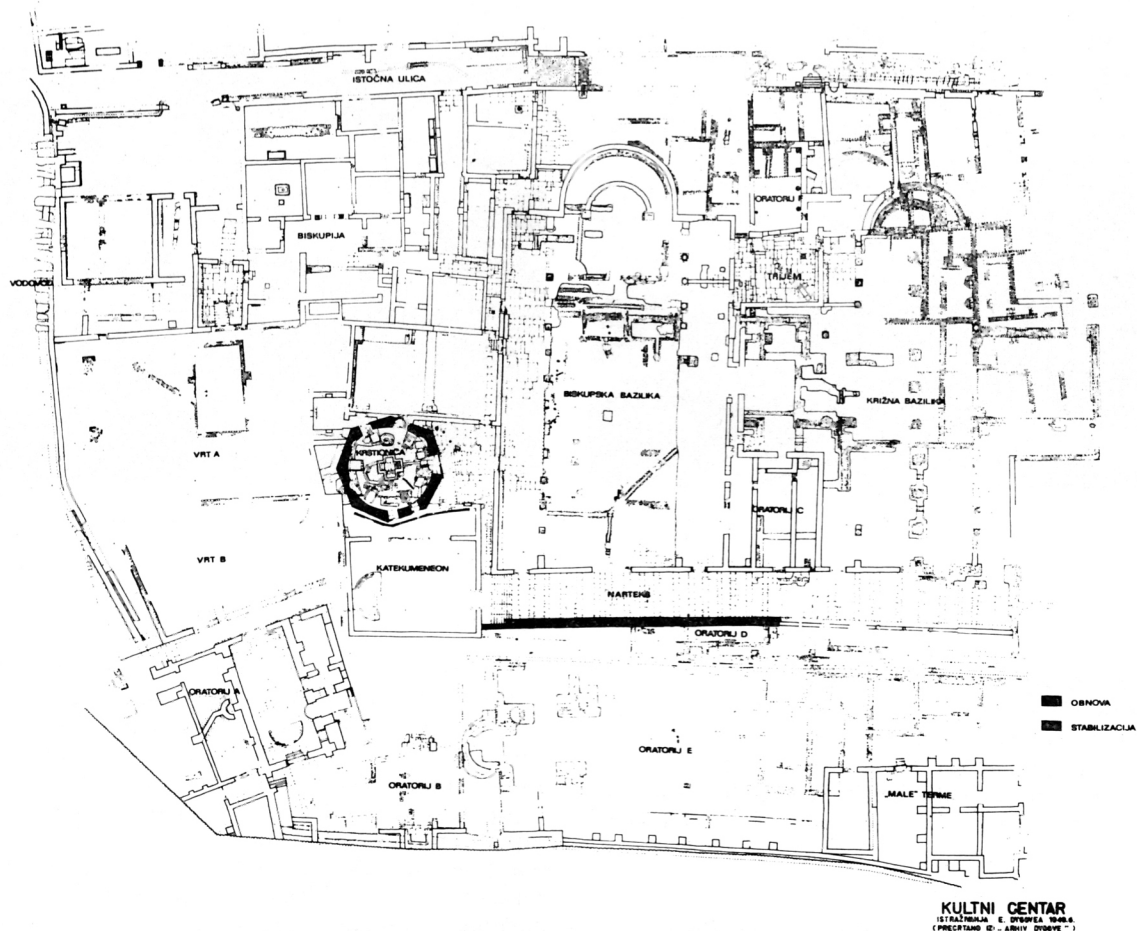
⁶ Na tlocrtu su označene malim abecednim slovima, koja se upotrebljavaju i u tekstu.

4 Radovi na obnovi zapadnog zida nartexa

5 Zapadni zid nartexa sa supselijom nakon konzervatorskih radova

3 Kršćanski kulni centar — tlocrt (konzervatorski zahvati)

Vrata na jugoistočnom dijelu južnog perimetralnog zida bazilike

Vrata, koja su djelomično srušena, obnovljena su u visini od 1 m i širini 0,68 m, a isto tako je uređen i pristup do njih.

1g) djelomično je sačuvana, te je obnovljen njezin gornji dio u visini od 2,10 m i širini 0,95 × 0,40 m.

Jugoistočni zid bazilike

Nije u cjelini sačuvan. Na jugoistočnom dijelu, gdje je potpuno uništen, obnovljen je u dužini od 1,80 m, širini 0,58 m i visini od 1 m. Sačuvani dio zida je stabiliziran po gornjoj površini u dužini od 2,80 m i širini 0,60 m.

Apsidna supselija

U tjemenu apsida još se i danas opaža mjesto gdje se je nalazila biskupska katedra, unaokolo koje su bile zidane klupe za svećenstvo (supselije). Veći dio supselije je sačuvan, a obnovljeni su dijelovi na krajevima u dužini od 5 m, širini 0,54 m i visini 0,20—0,50 m. Na sačuvanim dijelovima supselije izvršena je stabilizacija po gornjoj površini zida da se spriječi dalje urušavanje kamena.

Sjeveroistočni zid bazilike

Ovaj zid je bio potpuno uništen, te je obnovljen u dužini od 5,30 m, širini 0,55 m i visini 1,70 m.

Zid koji zatvara apsidni prostor

Ovaj zid je stabiliziran po vertikalnoj osi u dužini od 7,15 m i visini 1,70 m.

»Tomba trisoma«

To je grobnica, koja se nalazi u južnom dijelu prezbitarija. Kako se ona nalazila u jako ruševnom stanju, a s obzirom na njezinu važnost, to joj je pri radu posvećena posebna pažnja. Stabilizirane su sve vertikalne zidne površine u dužini od 5 m i širini 3 m, a isto tako su stabilizirani i učvršćeni svi zidovi po gornjoj površini.

Pilon h) Radi njegova učvršćivanja u podnožju izrađen je betonski pilon visine 1 m, dok je gornji dio u visini od 1,80 m prekomponiran.

Južni zid kulne sale

Na ovom zidu, koji je prijašnjim konzervatorskim zahvatima bio poduprt opekama, pojavile su se deformacije, te je ponovno stabiliziran, i to istim materijalom (opekama) i u istoj tehnici (poštujući prijašnji način konzervacije) u dužini 10,80 m i visini 1,30 m.

Sjeverni pilon presjeka slova T

Ovaj pilon s onim na južnoj strani i sa još dva stupa dijelio je prezbitarij od ostalog dijela crkve, i oni su vjerojatno podržavali slavoluk. Pilon je bio prilično oštećen, te je obnovljen podizanjem na visinu od 1 m. Dimenzije su mu: dužina 3 m i širina 3,50 m.

6 Krstionica prije početka konzervatorskih radova

7 Krstionica nakon završetka konzervatorskih radova

Sjeverni perimetralni zid bazilike

Kod III memorije zid je potkopan u dužini od 1,85 m i dubini od 0,50 m. Već prije je podnožje zida bilo poduprto opekama, te je i sada na isti način učvršćen. Nešto dalje zid je nagnut ka unutrašnjosti sjevernog broda, pa je na tom mjestu izvršena stabilizacija betonom i željezom u dužini 2,70 m, širini 0,75 m i visini 1,50 m.

Zid hodnika uz sjeverni perimetralni zid bazilike

Ovaj zid je na dva mjesta potkopan, pa je u tu svrhu izrađena betonska supstrukcija u dužini od 4,50 m, širini 1 m i visini 1,50 m. Na ovom zidu se nalazi pylon dimenzija $0,77 \times 0,65$ m, kojemu je obnovljen gornji dio u visini od 1 m.

Memorija II

Unutrašnji zid memorije je djelomično obnovljen u dužini od 3,50 m, širini 0,35 m i visini 1,10 m.

Zid koji spaja memoriju II i III

Zid je dobro sačuvan, samo je tu i tamo učvršćen po koji kamen po površini, i to na samom mjestu u toku radova.

Cisterna uz južni perimetralni zid bazilike

Izvršena je stabilizacija zidova s unutarnje strane u dužini od 2,50 m, širini 2,80 m i visini 0,65 m.

Kulturni centar

Konzervatorski radovi se odnose na samo neke objekte kršćanskog kulturnog centra:⁷ na *narteks* i *krstionicu* (sl. 3).

Narteks

Narteks se prostire uzduž zapadnog pročelja Urbane bazilike i Križne bazilike, te je zajednički za obje bazilike. U čitavoj dužini se sačuvao popločani pod, a na sjevernoj strani i stepenice, koje vode u krstionicu odnosno, katekumeneon. Narteks se pruža u smjeru sjever—jug u dužini od 67 m. Sa istočne strane je omeđen zapadnim zidom Urbane bazilike i pruža se dalje prema jugu, omeđujući prostor oratorija C sve do jugozapadnog kraka Križne bazilike. Sa zapadne strane, narteks je omeđen dugim, ponešto iskrivljenim zidom, i to na njegovoj južnoj polovini.

Obnova zapadnog zida narteksa

Ovaj zapadni zid bio je jako oštećen, te je obnovljen u dužini od 35 m, širini 0,70 m i visini od 1 m (sl. 4 i 5).

Obnova supselije (kamene klupe)

Uz čitavu dužinu zapadnog zida narteksa dograđena je kamena klupa, koja je na pojedinim mjestima bila jako oštećena. Na oštećenim mjestima je i obnovljena zadržavajući visinu sačuvanih dijelova.

Krstionica

Krstionica se nalazi sjeverno od biskupske bazilike. Vanjski poligonalkružni zid krstionice, koji je rastvoren s nekoliko otvora, bio je dosta oštećen, izuzev sjevernog dijela zida. Taj dio sjevernog zida je stabiliziran po gornjoj površini da se spriječi dalje urušavanje. Ostali dijelovi zida su pretreseni i obnovljeni na način da se je zadržala postojeća visina sačuvanog dijela zida. Nabacano kamenje, ploče, opeke i drugi materijal po gornjoj površini zidova, za koje se utvrdilo da nisu sastavni dijelovi zidova uklonjeni su, a svi zidovi po gornjoj površini dobro su stabilizirani radi sprečavanja daljeg urušavanja (sl. 6 i 7).

⁷ Zavod za zaštitu spomenika u Splitu je u toku 1964—1966. god. po projektu S. Machiedo, tadašnjeg člana Zavoda, radio na obnovi Bazilike urbane. Tada su podizanjem zidova naglašene konture bazilike.